

В.С. ВЕЛИКОЧИЙ,

доктор історичних наук,
професор кафедри туризмознавства і
краєзнавства, директор Інституту туризму
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»,
м. Івано-Франківськ

ПОКУТТЯ В П – НА МЕЖІ І ТИС. ДО Р.Х.: ШТРИХИ ДО ІДЕНТИФІКАЦІЇ ЕТНІЧНОГО ПОРТРЕТУ

Покуття, як окрема територіальна одиниця з'являється на карті Європи у XIV ст. [1; с. 128]. Однак задовго до цього саме Галицьке Подністер'я, частиною якого є Покуття, було територією, на якій активно проходили різноманітні етнотворчі процеси. Одним з найбільших етносів, що залишив помітний слід в історії Європи доби енеоліту, і який бере свій початок на території Покуття, є той, що складав основу трипільсько-кукутенської культури.

Донедавна вважали, що трипільці з'явилися на теренах Подністер'я десь орієнтовно 4300–4000 рр. до н.е.

Археологічні розкопки в с. Козині (біля Івано-Франківська) перенесли їх появу приблизно на тисячу років углиб праісторії, тобто маємо десь кінець раннього етапу трипільської культури. А пам'ятки цієї культури на Подністер'ї почали досліджувати ще польські археологи у другій половині XIX ст. Щодо останніх хронологічних рамок цієї культури, то за методом радіокарбонного дослідження, як стверджує київський археолог Михайло Відейко, вони складають 3400–2750 рр. до н.е. Саме в цей період на Черкащині існували тодішні “мегаполіси” – поселення трипільців чисельністю населення до 10 тис. осіб.

Стоянки трипільців відкрито в 26 населених пунктах сьогоденного Городенківського району – основній частині Покуття. Це, зокрема стоянки в Городенці, Незвиську, Кунисівцях, Корневі, Луці, Монастирку, Поточищі, Пробабині, Серафинцях, Уніжі, Стрільчі й Городниці. Територіальним центром трипільців у цьому регіоні на той час було село Городниця, яке знаходиться на крайній південній точці Покуття, відоме своєю Черленою горою, як місцем сакральним і священним, яке також несе в собі природну оздоровчу енергетику.

Свою назву трипільсько-кукутенська культура отримала від поселення Трипільля на Київщині, де вперше українським вченим чеського походження Вікентієм Хвойком було ідентифіковано таке поселення періоду енеоліту.

Очевидно, вже тоді люди знали вартість пшениці, ячменю, жита. Зерна цих сільськогосподарських культур були підібрані на місці спалених жител. Також були знайдені кам'яні зернотерки, мотики для обробітку ґрунту, гончарне коло, сверлильний верстат, жорна, кам'яні колеса до возів-двокол. Взагалі трипільсько-кукутенська культура вважається найбільш ранньою землеробською європейською культурою, що бере свій початок на Подністер'ї.

У 2012 році на замовлення телеканалу “Україна” американський вчений-генетик, професор кембриджського університету Пітер Форстер здійснив генетичне дослідження українців. Він прийшов до висновку, що останні є головним чином нащадками колись легендарних аріїв, які існували приблизно VI–V тис. до Р.Х.[2]. Хронологічне співставлення дат існування трипільських племен і аріїв, локалізації їх проживання, аналіз способу існування дають підстави припустити, що йдеться про одні і ті ж племена! Таким чином, гіпотеза про давність далеких предків українців у особі трипільців набуває досить точного генетичного підтвердження і доводить автохтонність українського етносу на тих теренах, на яких він проживає нині.

Питання про те, що сталося з трипільцями-аріями далі на сьогодні залишається загадкою. Вчені припускають, що мали місце значні міграційні процеси, викликані кліматичними змінами. Непрямими доказами поширення спадкоємців арійської культури є, на нашу думку, той факт, що вона була споріднена з тогочасними пам’ятками Дунайського басейну, Балканського півострова, острівного Східного Середземномор’я та Малої Азії. Це дає підставу зараховувати її до циклу культур, які лягли в основу європейської середземноморської цивілізації.

Однак, більша частина трипільців-аріїв усе ж залишилася на місцях свого мешкання. Як і в попередню історичну добу з Покуття розпочинається формування нових етнічних спільностей.

Найбільш яскраво це проявляється з XV ст. до н.е, коли на Покутті починають домінувати племена культури Гава, автохтонним місцем осідку якої була Панонська низовина. Дослідники стверджують, що скарби бронзових казанів дністрянської групи у селах Волока, Кунисівці, Озеряни з’явилися у верхів’ях Дністра приблизно 1050/1020 – 950/920 рр. до н. е.) в ареалі культури Гава із Верхнього Потисся [3, С.97]. Такі контакти призвели до появи в цьому ж XI ст. до Р.Х. нового етносу, представники якого належали до культури Голіградів. (с. Голігради, Заліщицького району Тернопільської обл., де вперше було виявлено поселення такого типу). Таким чином, Покуття як край пограниччя, сприяє появі нової культури на межі періоду бронзи і заліза.

Ця Голіградська (в сучасній українській науковій літературі її часто ідентифікують як Гава-Голіградську культуру) існувала в XI–VII ст. до Р.Х., належала до культури Українського Гальштату. А Покуття на рубежі II–I тис. до н.е. стає центром виникнення нового етнічного організму, відмінного від того, що розвивався від лівого берега Дністра і до Дніпра – племен Голіградської культури. При цьому, як це часто траплялося в часи бронзи чи заліза, і культура Гава, і Голіград, і Чорноліська культура склали єдину (за матеріальними ознаками) культуру Українського Гальштату.

Український археолог М. Бандрівський [4], намагаючись накласти археологічні культури рубежу II–I тис. до Р.Х. – першої чверті I тис. до н.е. на існуючі в той час на цих теренах етноси чи етнічні групи припускає, що Голіградська культура входила до складу так званої Невриди, а племена цієї культури були складовою частиною племен неврив.

Неврів описував ще свого часу “батько історії” Геродот. Він, хоч ніколи тут не бував, досить яскраво змалював місцеві традиції та звичаї, побут і заняття

неврів. Нас цікавить власне та частина оповіді, у якій він окреслює межі краю і вказує на етнічну приналежність його мешканців. За Геродотом: “Наступна ріка на схід від Пиретусу (р. Прут) є Тірас (р. Дністер), який тече з півночі на південь та бере свій початок із великого озера і служить межею між неврами та скитами-хліборобами” [5; С.62].

Отже, як давні, так і сучасні вчені однозначно приходять до висновку, що територія між ріками Прут і Дністер є тією, на якій замешкували неври – сучасники кіммерійців і скіфів. Правда, ідентифікувати неврів з поселеннями Голіградської культури не спромоглися до нині сучасні українські археологи, як і передбачити походження Голіградської культури від культури Гава.

Таким чином, географічне положення Подністров'я обумовило його роль в етнокультурній історії як однієї з активних контактних зон Східної Європи. Це був своєрідний “коридор”, яким рухалися давні племена з півдня на північ і з півночі на південь, і до якого прямували також східні та західні народи. Часті зміни культур, незавершеність етнічних процесів є характерними рисами культурного розвитку регіону впродовж кількох тисячоліть. У таких умовах відбувалися активні процеси ентотворення. Вони мали свої особливості і свої, притаманні тільки для цього регіону етнічні “пазли” великої мозаїки.

Наявний археологічний, історичний матеріал про ентотворчі процеси на Покутті II – початку I тисячоліття до Р.Х. створює необхідні передумови для розширення культурно-історичної спадщини українського народу і водночас висуває нагальну потребу її активного використання для розвитку культурного туризму в краї. Нові дані археологічної науки, як і нове прочитання вже відомих фактів дають всі підстави пропонувати створення мережі скансенів, які б висвітлювали історію західноєвропейської цивілізації на теренах Покуття. У тому краї, який значною мірою був колискою цієї цивілізації.

Список використаних джерел:

1. Королько, А. Межі Покуття в історико-картографічних та етнографічних дослідженнях XVI початку XXI століття [Текст] / А.Королько // Галичина. Науковий культурно-просвітній краєзнавчий часопис. – Івано-Франківськ. – 2011. – Ч. 18–19. – С.127–138.
2. ДНК – портрет нації // [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=Op9E0-GV30o>. – Назва з екрана.
3. Кобаль, Й. Бронзові казани у верхів'ї Дністра [Текст] / Йосип Кобаль // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. – 2006. – №10.
4. Бандрівський, М. Етнокультурна ситуація на заході України у постгавський час: Голіградська культура й пам'ятки Латорицької групи (проблеми хронології й періодизації) [Текст] / Микола Бандрівський // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. – Вип. 12, 2008. – С. 127–161.
5. Історія України написана у V ст. до нашої ери Геродотом [Текст] / Перекл. С.К. Спаско. – К.:ФОП Стебляк О.М., 2012. – 144 с.